

Drs. Th.B.F.M. Brinkel

De christen-democratie in West Europa

De Europese christen-democratie is politiek en cultureel herkenbaar. Toch verkeert zij volgens velen in een ideologische crisis. Zij zou geen antwoord hebben op de conservatieve verleiding.

Als de Europese Gemeenschap een Politieke Unie moet worden, met een Europese regering en een volwaardig Europees Parlement zijn er ook Europese politieke partijen nodig. De christen-democraten zijn met hun Europese Volkspartij al een aardig eind op weg. De Europese Volkspartij heeft echter niet alleen te kampen met aangesloten partijen die van standpunten verschillen door de onderscheiden nationale politieke culturen. Binnen de christen-democratie is ook een verschil in politieke richting waarneembaar, dat deze beweging vooral in ideologisch opzicht treft. Dit artikel beoogt een eerste inzicht te geven in de grote lijnen van de ontstaansgeschiedenis van de christen-democratie in Europa, haar sterke en haar zwakke kanten en de uitdagingen waarvoor zij staat. De geschiedenis van de christen-democratie in Nederland wordt in dit stuk buiten beschouwing gelaten. Om die reden, en vanwege de overheersende positie van het katholicisme elders in Europa, zal de nadruk vooral liggen op de rooms-katholieke traditie. Het artikel dient als inleiding voor een serie over de christen-de-

mocratische partijen in de Europese Gemeenschap.

Ontstaan en groei

Waar de Franse Revolutie en het liberalisme hun sporen nalieten in het staatsbestel zijn christen-democratische partijen ontstaan. De problemen rond het in stand houden van christelijk c.q. katholiek onderwijs en de sociale kwestie, beide opgeroepen door het liberalisme, waren in de meeste Westeuropese landen vergelijkbaar. In Italië werd dat nog versterkt doordat deze staat zelf produkt was van liberaal-nationalisme ten koste van de wereldlijke macht van de Paus. Paus Pius IX veroordeelde het liberalisme krachtig en verbood de katholieken in Italië actief deel te nemen aan het openbare leven. Pas in 1904 gaf Pius X katholieken toestemming deel te nemen aan de verkiezingen. In 1919 richtte Luigi Sturzo de Italiaanse Volkspartij (PPI) op, die voorbeeld zou zijn voor vele volkspartijen in katholieke landen. Kenmerkend voor de PPI was het accepteren van de liberale democratie als stelsel om politieke verantwoordelijkheid te zoeken vanuit katholieke inspiratie. De partij wilde volledig autonoom opereren ten opzichte van de kerk. Zij wees de klas-

Drs. Th.B.F.M. Brinkel (1958) is stafmedewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

senstrijd af en liet zich leiden door solidariteit. De PPI was goed voor eenderde van de stemmen, maar werd na de machts-overname van Mussolini verboden.

Sturzo ging in ballingschap naar Parijs en was drijvende kracht achter de oprichting van de Democratische Volkspartij (PDP) onder leiding van Marc Sagnier, in Frankrijk. Deze baseerde zich op hetzelfde program als de PPI. Zij kon echter nauwelijks electorale voet aan de grond krijgen in de sterk gepolariseerde verhoudingen in Frankrijk. De voorlopers van de christendemocratie in Duitsland waren in de negentiende eeuw vooral te vinden in het katholieke verzet tegen de *Kulturkampf* van Bismarck. Hun partij in de Rijksdag was het *Zentrum*. Na de invoering van de parlementaire democratie in 1919 was het *Zentrum* de grootste partij na de sociaaldemocraten. Door de machtsovername van Hitler werd zij verboden. In Beieren vormde de Beierse Volkspartij in de jaren 1919-1933 de meerderheidsregering. Zij stond in de traditie van Sturzo.

Deze partijen noemden zich veelal 'volkspartij'. Daarmee wilden zij hun nauwe contact met de bevolking onderstrepen, alsmede hun principiële afwijzing van de klassenstrijd. Zij voelden zich wat betreft hun inspiratie verwant aan het christelijk personalisme van Emmanuel Mounier en Jacques Maritain. De opkomst van totalitaire ideologieën als het communisme en het nationaal-socialisme droeg bij aan de verzoening van de christelijk-geïnspireerde politiek met de parlementaire democratie en de bescherming van de mensenrechten.

Deze ontwikkeling werd versterkt door de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog. De oude partijen werden verboden, vooraanstaande politici doken onder en gingen in ballingschap of namen deel aan het verzet. In die situatie was het christelijk personalisme een overtuigend alternatief. Na de bevrijding richtten de leiders van de voormalige volkspartijen samen met jongere personalisten her en der christen-de-

mocratische partijen op. Zij waren zeer idealistisch, vast voornemens het voortouw te nemen in het herstel van de democratie, de bevordering van de mensenrechten en de bestrijding van sociaal onrecht. Een sterk internationalisme deed hen zoeken naar contacten met geestverwanten in andere landen. Ze voelden zich verwant met de nieuwe theologie van Chenu, Congar, Guardini, Maritain en Mounier.

Zo was in Italië reeds in 1944 door Alcide de Gasperi illegaal de *Democrazia Cristiana* opgericht. Zij wist bij de verkiezingen van 1947 207 van de 447 zetels te behalen. De Gasperi werd minister-president. De *Democrazia Cristiana* zou een centrale rol spelen in de regeringen van Italië, Marc Sagnier richtte in Frankrijk de *Mouvement Républicaine Populaire* op, die in 1946 164 van de 541 zetels van de Nationale Vergadering verkreeg. In de periode 1947 tot 1958 leverde de MRP verschillende minister-presidenten als Bidault, Schuman, Pflimlin. De *putsch* in Algerije maakte een einde aan de Vierde Republiek. Generaal De Gaulle werd minister-president met speciale volmachten. De politieke invloed van de christendemocraten slonk aanzienlijk. Nieuw in Duitsland was de *Christlich-Demokratische Union*, waar voor het eerst katholieken en protestanten één partij vormden. De Beierse Volkspartij werd omgevormd tot *Christlich Soziale Union*. Tot begin jaren zestig zou de combinatie CDU/CSU onder Konrad Adenauer de leidende politieke factor zijn in de Bondsrepubliek.

Het was een periode van grote opbloei van de christendemocratie. Het christelijk karakter van de partijen werd expliciet in de naam aangegeven (behalve in Frankrijk, waar de bisschoppen dat verboden). De internationale contacten met geestverwanten werden geïnstitutionaliseerd. In mei 1947 werd in Chaudfontaine (België) de *Nouvelles Equipes Internationales* opgericht. Deze ontmoetingsclub van leidende persoonlijkheden van de christendemocratie bevorderde de uitwisseling van

ideeën, de verzoening vooral tussen Frankrijk en Duitsland, en de Europese Integratie. Problemen tekenden zich echter af: Het dragen van regeringsverantwoordelijkheid deed het oorspronkelijke idealisme intomen. Het dekolonisatieproces eiste veel aandacht. De vorming van de Verenigde Staten van Europa wilde maar niet vloten.

Breuk

De jaren zestig vormden een breukpunt in de ontwikkeling van de christen-democratie. Zij wist geen antwoord te geven op de gevolgen van het Tweede Vaticaanse Concilie en de veranderingen in de theologie. De katholiek-geïnspireerde partijen hadden zich tot dan toe direct of indirect gebaseerd op de uitspraken van het kerkelijk leergezag. Nu richtte de kerk zich echter niet meer tot de eigen kring alleen, maar tot alle mensen van goede wil. Zij beperkte zich tot een meer profetische rol en erkende de mogelijkheid voor katholieken van meerdere partijpolitieke opties. Anderzijds behield zij zich het recht voor in fundamentele zaken, zonder tussenkomst van katholieke organisaties, zelf uitspraken te doen. De christen-democratische partijen stonden voor grote vragen. Hoe moesten ze nu hun eigen positie in het partijpolitieke spectrum definiëren? Maar ook op het in de jaren zestig begonnen ontkerkelingsproces wisten zij geen antwoord te formuleren. Hoe moesten ze aanhang verwerven, als daarvoor de algemene noties van christelijk personalisme onvoldoende waren?

Mede dankzij deze ontwikkelingen kwam halverwege de jaren zestig de sociaal-democratie sterker op. In de Bondsrepubliek werd de CDU/CSU-regering eerst vervangen door de Grote Coalitie met de SPD (de sociaal-democraten), daarna had een coalitie van SPD-FDP onder Willy Brandt en Helmut Schmidt een meerderheid in de Westduitse volksvertegenwoordiging. In België en Italië verloor de christen-democratie flink, in Nederland

verloor de KVP dramatisch (zonder dat daar overigens de PvdA electoraal van profiteerde). In Frankrijk werd de christen-democratie bijna vermalen tussen de gaulisten aan de ene kant en de communisten en socialistenvan de andere. De MRP veranderde haar naam in *Centre des Démocrates Sociaux* (CDS) en kon voortbestaan in een coalitie met de liberalen in de *Union des Démocrates Français* (UDF).

Ondertussen werd het proces van christen-democratische samenwerking in Europa wel versterkt. In 1965 ging de NEI op in de Europese Unie van Christen Democraten (EUCD), een samenwerkingsverband van partijen. De functie van de NEI werd uitgebreid met die van coördinatie en samenwerking van christen-democraten in de instellingen van EEG, EGKS en Euratom. De EUCD werd politiek-inhoudelijk slachtoffer van hetzelfde euvel dat haar nationale lidpartijen ook in zijn greep hield: de ideologische ontredde. De secretaris-generaal van het Internationale Instituut 'Jacques Maritain', Roberto Papini, heeft hierover onlangs een diepgaande analyse gepubliceerd, waarin de uitdagingen waar de christen-democratie voor staat breed worden uitgemeten.¹ Zijn bevindingen zullen in de volgende paragraaf worden beschreven.

Ideologische crisis

In de jaren zestig is, aldus Papini, de christen-democratie in een ideologische crisis terecht gekomen, waar zij nog steeds niet uit is. Wat is het algemene beeld? De christen-democratie verloor aan idealisme en verloor aan aanhang. Zij wist niet hoe zij de christelijke inspiratie moest actualiseren en toespitsen op de problemen van deze tijd. Daarom kwamen de partijen nu eens over als pragmatische middenpartij dan weer als anti-socialistische conservatieve formatie. Het christelijk karakter kwam los te staan van het politieke handelen. Een

1. Roberto Papini, *L'Internationale Démocrate Chrétienne 1925-1986*. Parijs 1988.

soort politieke schizofrenie was het gevolg, aldus Papini.² De uitspraken van de kerk waren de christen-democratische politiek ver vooruit. Het denken op fundamenteel niveau in de betrokken partijen is al die jaren niet bij de tijd gebracht, waardoor het steeds moeilijker wordt deze toe te passen op de problemen van deze tijd. De elite van de kerkelijk betrokken lekenbeweging

In de jaren zeventig verloor de christen-democratie aan idealisme en aan aanhang.

voelt zich niet meer verwant met de christen-democratie.³ De christen-democratische partijen groeiden naar een niet-ideologische opstelling die probeert allerlei deelbelangen te verzoenen zonder te handelen vanuit een morele inspiratiebron of een ordenende politieke overtuiging. Er kwam een nieuwe generatie politici op die meer gedreven werd door de eigen carrièreplanning dan door een ideaal.⁴

Deze ontwikkeling werkte, zo beschrijft Roberto Papini door in de EUCD. Door het op de achtergrond raken van de oorspronkelijke idealen werd ook het gemeenschappelijk referentiekader van de Europese christen-democratische partijen zwakker. In 1976 gingen de EUCD-partijen uit de lidstaten van de Europese Gemeenschap over tot de vorming van de Europese Volkspartij (EVP). Ondanks de ideologische zwakte werd de EVP de sterkst geïntegreerde politieke formatie binnen de EG. Zij beschikt over een eigen secretariaat in Brussel. Ze kan relatief autonoom pro-

grammatisch en thematisch studiewerk verrichten. De EVP-fractie in het Europese Parlement is homogener dan die van de andere politieke groepen. De EVP is middelpunt van contacten, besprekingen van partijvoorzitters, topontmoetingen van regeringsleiders, partijvoorzitters, ministers, Eurocommissarissen. Toch staat, aldus Papini, de Europese Volkspartij in ideologisch opzicht zwak. Dat betekent dat de EVP onvoldoende eigen identiteit heeft, waardoor zij weinig weerstand heeft tegen de aantrekkingskracht van het conservatisme. Binnen de EVP staan CDU en CSU en de rechterkant van het spectrum, met nauwe contacten met conservatisme in andere landen. Aan de andere kant staan de Italiaanse, Belgische en Nederlandse christen-democratie. De CDU/CSU en de *Democrazia Cristiana* zijn de meest invloedrijke partijen in de EVP. De kleinere partijen zijn vooral aangewezen op het zoeken naar aansluiting bij een van die twee. Volgens Papini is de CDU/CSU momenteel de sterkste.

De conservatieve uitdaging

Het voornaamste gevolg van het gebrek aan fundamentele oriëntatie, zoals beschreven door Roberto Papini, in de EVP is de zwakke weerstand tegenover de conservatieve uitdaging. De naam 'Europese Volkspartij' is al een overwinning van de CDU. De christelijke inspiratie wordt erin immers niet genoemd. De concessie die aan vooral de Italianen en Nederlanders gedaan werd, was de ondertitel: 'Federatie van Christen-Democratische partijen van de Europese Gemeenschap'. Deze bijnaam wordt echter nergens gebruikt. Het is de CDU gelukt, zegt Papini, ervoor te zorgen dat de naamgeving in ieder geval geen belemmering vormt voor conservatieve partijen om tot de EVP toe te treden.⁵

2. *Ibidem*, 199.

3. Idem, in: *Geistige Grundlagen; Tradition und Aktualität der Bemühung um eine Doktrin*, uitg. EVP (Melle 1988) 59.

4. Idem, *L'Internationale Démocrate Chrétienne*, 109.

5. Idem, *L'Internationale Démocrate Chrétienne*, 111.

Daarnaast is van de zijde van de CDU het initiatief genomen tot vorming van een internationale bundeling van conservatieve partijen. Sinds 1973 hadden zij in het Europese Parlement contacten met Britse *Conservatives*. Daarnaast zijn er ontmoetingen geweest van partijleiders. Dit leidde in 1978 tot de oprichting van de Europese Democratische Unie (EDU), een samenwerkingsverband van *Conservatives*, Gaullisten, ÖVP uit Oostenrijk, de CDU/CSU en andere half-conservatieve, half-christelijke partijen uit Portugal, Spanje en Malta. De CDU stelde de EUCD gerust dat het hier alleen maar ging om een werkgeenschap en niet een concurrerende partijenfederatie. In 1983 werd naast de EDU de wereldwijde koepel Internationale Democratische Unie (IDU) opgericht, waar ook de Republikeinse Partij uit de Verenigde Staten, de Liberaal-Democratische Partij uit Japan en conservatieve partijen uit Australië en Nieuw Zeeland zich bij aansloten.

De CDU had met de oprichting van deze conservatieve Internationale redenen, die alles te maken hebben met de sleutelpositie van de Bondsrepubliek in de internationale verhoudingen. Er is op partijniveau sterke behoefte aan relaties met min of meer geestverwante kringen in andere landen, vooral in Groot Brittannië en de Verenigde Staten. Daar zijn echter geen christen-democratische partijen. In de Bondsrepubliek is praktisch een tweepartijstelsel, van SPD en CDU/CSU. Daarnaast is de betekenis van het eigen politieke profiel voor de CDU/CSU minder geworden. Om deze redenen is de CDU/CSU – ondanks het zeer herkenbare beginselprogramma van de CDU – ook vooral een anti-socialistische partij geworden, die dit heeft vertaald in het binnenhalen van het conservatisme. Vanuit die positie zocht de CDU/CSU contacten met andere partijen die ook en vooral anti-socialistische partijen zijn, die een belangrijke machtsfactor vormen in andere landen. Dat dit bij de CDU/CSU ook tot grandioze ontsporingen kan

leiden blijkt uit de relaties die zij direct of indirect heeft onderhouden met de regimes van Franco in Spanje, Salazar in Portugal, Pinochet in Chili of Botha in Zuid Afrika.

Andersom is voor de conservatieve partijen de EDU een welkom voertuig om betrokken te zijn bij de CDU en de Europese Gemeenschap. In de EG zagen zij de relatief hechte EVP, waaruit in elk geval de CDU open stond voor toenadering. In 1966 vroeg Edward Heath formeel het lidmaatschap van de EVP aan voor de Britse *Conservatives*. Dat werd gesteund door de CDU, maar tegengegaan door Italië, België en Nederland. Na verloop van jaren werd de conservatieve, anti-socialistische Nieuwe Democratie uit Griekenland wél toegelaten tot de EVP. De enige affiniteit van deze partij met de christen-democratie was dat de EVP voor de Grieken zou bijdragen aan de bestrijding van het atheïsme, opdat het Griekse volk zijn orthodoxe karakter zou kunnen behouden.⁶ Afgelopen zomer is de Spaanse Volkspartij toegelaten tot de fractie van de EVP in het Europese Parlement. Deze partij bestaat deels uit de voormalige aanhangers van dictator Franco en is in de eerste plaats conservatief, in de zin van anti-socialistisch. Het argument voor de CDU om de Spanjaarden toe te laten was dat in Spanje een zelfstandige christen-democratische partij, die op nationaal niveau iets voorstelde, niet van de grond kwam. Inmiddels hebben ook de Britse *Conservatives* aansluiting bij de EVP-fractie in het Europese Parlement aangevraagd. De fractie heeft dit afgewezen, zij het niet definitief.

Het zijn vooral de Italiaanse, Franse, Nederlandse, Belgische en Ierse christen-democraten die negatief staan tegenover de toelating van conservatieven tot de EVP en tegenover het dubbellidmaatschap van de CDU/CSU van zowel een christen-democratische als een conservatieve internatio-

6. K.J. Hahn en H.A. Lücher, *Christliche Demokraten bauen Europa* (Bonn 1987), 53.

nale. De Politieke Bureaus van de EVP en de EUCD doen er echter nauwelijks iets tegen, aldus Roberto Papini, die aanvoert dat dat te maken moet hebben met de financiële en getalsmatige overmacht van de CDU/CSU. Hij verwacht dat dat dubbelidmaatschap van een aantal christen-democratische partijen zal leiden tot grote spanningen. Op den duur zal ofwel de EVP, ofwel de EDU daarvan het slachtoffer worden. De EVP en de EUCD worden ten diepste gedreven door een ideologische solidariteit, de EDU is een in wezen negatief, anti-socialistisch, verbond, waarin machtspolitieke elementen domineren.⁷

Contouren

Deze kritiek van Roberto Papini op de ideologische zwakte van de Europese christen-democratie laat overigens onverlet de constatering dat er wel degelijk sprake is van enige contouren van een gemeenschappelijke politieke overtuiging. De partijen die deel uitmaken van de EVP willen zich laten leiden door een christelijk geïnspireerd mens- en maatschappijbeeld. In Nederland en België wordt daarbij uitdrukkelijk verwezen naar het Evangelie. De christen-democratie beschouwt zich echter niet als gebonden aan een bepaald kerkgenootschap of een bepaalde geloofsgroep. De autonomie van de christen en de leek in de sfeer van de politiek tegenover de kerkelijke autoriteiten wordt gekoesterd. De partijen staan bovendien open voor ieder die hun beginselen en hun programs willen onderschrijven. Vanuit hun christelijke inspiratie komen ze ook tot de noodzaak van een onpartijdige opstelling van de staat ten opzichte van godsdiensten. Ze hebben een afkeer van ieder integralisme dat van God de keizer en van de keizer God wil maken.⁸

De meeste christen-democratische partijen zijn wel in belangrijke mate geïnspireerd geraakt door de ideeën betreffende het christelijk-personalisme van Mounier en Maritain (hoewel zij hun opvatting over partijvorming niet deelden). Zij namen

daaruit over het centraal stellen van de onvervreembare en de onaantastbare waarde van de menselijke persoon. De politiek moet bijdragen aan de vorming van een samenleving van vrije mensen die die waarde erkent. Rechtvaardige sociale structuren, nationaal en internationaal moeten de mens beschermen tegen uitbuiting, armoede en onderdrukking. Actieve solidariteit zorgt in de markteconomie voor het opheffen van onrechtvaardige ongelijkheden. De christen-democratie ziet de mens daarbij niet alleen als individu, maar ook als lid van gemeenschappen, zoals in de eerste plaats het gezin, waar hij of zij tot ontplooiing komt. Het subsidiariteitsbeginsel wijst op een gelede maatschappij die de eigenstandige positie van die gemeenschappen benadrukt. De relaties tussen de mensen en de gemeenschappen dient in deze visie doortrokken te zijn van de solidariteit.

Op grond van deze toepassing van het christelijk personalisme komen de christen-democratische partijen tot een overheid die de actieve en vrije participatie van de burgers bevordert. Zij zijn principiële voorstanders van de democratie en de naleving van de mensenrechten. Zij zijn voor sociale en culturele pluriformiteit, die tot uitdrukking kan komen door een bloeiend leven van de verschillende gemeenschappen in de samenleving. Dat geldt voor de binnenlandse politiek. Maar, vanuit een door al de christen-democratische partijen beleefde transcendente mensvisie, ook voor de internationale verhoudingen. Het gedrag van staten moet genormeerd worden aan een rechtsorde, waar democratie en mensenrechten centraal staan. Christen-democraten zijn sterk voorstanders van internationale samenwerking en Europese integratie.

Tenslotte beschouwen de christen-democratische partijen zichzelf als volkspar-

7. Papini, *L'Internationale Démocrate Chrétienne*, 209 e.v.

8. Idem, in: *Geistige Grundlagen*, 48.

tijen. Dat wil zeggen dat zij streven naar partijvorming die alle klassen en standen in de samenleving omvat. Solidariteit tussen de verschillende sectoren wordt van groter belang geacht dan klassenstrijd.

Die gemeenschappelijke filosofische basis mag dan vaag zijn en naar de achtergrond zijn gezakt, zij heeft er ongetwijfeld toch toe bijgedragen dat de Europese Volkspartij in staat is geweest bij de directe verkiezingen voor het Europese Parlement met eigen programma's te komen. De EVP heeft belangrijke stappen gezet naar supranationale partijvorming. Zij loopt daarmee vooruit op de noodzaak van Europese partijen in een Europese Politieke Unie met een Europese regering. De EVP beschikt echter niet over een zelfstandig functionerend partij-apparaat. Er is geen verwant Europees maatschappelijk middenveld. De EVP mist de mogelijkheden om zelf kandidaten aan te bieden voor bijvoorbeeld het Europese Parlement of de Europese Commissie. De verkiezingscampagnes vallen volledig onder verantwoordelijkheid van de aangesloten nationale partijen. De EVP heeft geen eigen directe leden: leden worden vertegenwoordigd door de delegaties van hun nationale partijen.

Heel langzaam groeien de partijen van de EVP naar elkaar toe.

zingsprogramma's zijn daarvan een voorbeeld. Trouwens: bij het schrijven van de nationale verkiezingsprogramma's hebben de EVP-programma's weer een belangrijke richtinggevende functie. In de meeste christen-democratische partijen vindt een dergelijke beïnvloeding plaats, zodat heel langzaam, de partijen inhoudelijk naar elkaar toe groeien. In ieder geval biedt de EVP een transnationaal stelsel van communicatie en ideeënvorming. Zij draagt bij aan de vorming van een politieke cultuur met talrijke gemeenschappelijke kenmerken en aan het versterken van het reeds aanwezige Europese en internationale bewustzijn. Tenslotte vormt ook de EVP de publieke opinie in Europa en is zij steunpunt voor geestverwanten uit Latijns Amerika en – steeds meer – uit Oost Europa.

Evaluatie

Ondanks de bovengenoemde contouren van een eigen politieke identiteit van de EVP blijft het sombere beeld dat Papini schetst hangen: de christen-democratie verkeert in een ideologische crisis. Deze leidt tot ofwel een pragmatisch-technocratische ofwel een conservatieve benadering van de staatkunde. Beide zonder herkenbare diepgang of gedrevenheid. De vraag is of dit sombere beeld alle positieve tendensen moet overheersen.

Allereerst moet worden vastgesteld dat het in het CDA althans bepaald niet heeft ontbroken aan bezinning op de grondslag. De deelname van katholieke en protestantse christenen in één partij dwong daartoe. Papini zou waarschijnlijk gelijk hebben gekregen als de KVP niet met CHU en ARP was samengegaan. Naar aanleiding van het Tweede Vaticaanse Concilie en de ontkerkelijking begon in de Katholieke Volkspartij een bijna oeverloze grondslagdiscussie, die pas opgelost werd in de groei naar het CDA.⁹ Daar kwamen in 1978 het

9. Th.B.F.M. Brinkel, *Aggiornamento van de Katholieke Volkspartij; Grondslag en koers van de KVP ter discussie*, n.p. 1983.

rapport Grondslag en Politiek Handelen en het Program van Uitgangspunten: voorbeelden van een Bijbels geïnspireerde politieke overtuiging, die toegesneden is op de politieke actualiteit. Zij worden bovendien nog regelmatig uitgewerkt en geactualiseerd, zoals de afgelopen jaren in de discussies over de verantwoordelijke samenleving. Ook de Vlaamse (CVP) heeft halverwege de jaren tachtig intensief gedebatteerd over haar grondslag. Deze partij heeft in november 1986 haar manifest 'Geloof, Hoop en Toekomst' aangenomen, dat dient als uitgangspunt voor de politieke koers. Nu zijn CDA en CVP maar betrekkelijk klein binnen de Europese Volkspartij. Ook het taalgebied waarbinnen zij opereren is beperkt. In het werk van Papini komen zij dan ook nauwelijks aan de orde. Toch is niet onbelangrijk dat hier op moderne wijze geprobeerd wordt een christen-democratisch perspectief te formuleren dat richting geeft aan het politieke handelen. Dat CDA en CVP het vervolgens ook electoraal het beste doen van de aangeslotenen bij de EVP is bij de zusterpartijen natuurlijk allang opgemerkt.

Ten tweede kan tegen de sombere kijk van Papini worden ingebracht dat de EVP zich van de door hem geschetste problematiek bewust is. Thomas Jansen, algemeen-secretaris van de Europese Volkspartij, schreef eerder al in dit blad dat sinds enige jaren een werkgroep 'Doctrine' bezig is om een actuele, herkenbaar christen-democratische filosofie te formuleren!¹⁰ Als dat lukt zal het eigen profiel van de christen-democratie duidelijker tot uiting kunnen komen. Het is alleen te hopen dat die werkgroep sneller met resultaten komt, dan de toenadering tot de conservatieve partijen verloopt.

Ten derde is het de vraag of een conservatieve koers voor de CDU/CSU op de lange duur wel zo aantrekkelijk is. Zo blijkt er in de Bondsrepubliek zowaar nog ruimte te zijn voor een partij die rechtser is dan deze: de *Republikaner*. De aanhang van de *Republikaner* komt voor bijna de helft

van de voormalige CDU/CSU-stemmers. Zij schijnen vooral gemotiveerd te worden door ontevredenheid over de Duits-Duitse politiek en over de toevloed van een groot aantal buitenlanders en door angst voor de gevolgen van de verdere Europese eenwording. Van groot belang zal zijn hoe de CDU/CSU zich gaat profileren ter onderscheiding van deze conservatieve concurrent. Gaat zij de *Republikaner* bestrijden door zelf rechtse thema's op te pakken of juist door haar eigenheid nieuwe nadruk te geven?

De recente ontwikkelingen in Oost Europa kunnen daarbij van grote betekenis zijn. Gezien haar ligging alleen al is de Bondsrepubliek daar wezenlijk bij betrokken. Het uitstippelen van een verantwoorde en een creatieve politieke koers vraagt een vooruitziende blik op de toekomst van de verhoudingen in Europa. Het is de vraag of het conservatisme die kan bieden. De landen met conservatieve regeringen, met name Groot Brittannië en de Verenigde Staten, hebben ook niet bepaald blijk gegeven van veel visie op of betrokkenheid bij de toekomstige verhoudingen in Europa. Zij uiten vooral zorg om het onbekende. Mevrouw Thatcher heeft al gezegd niet veel te voelen voor een Duitse hereniging. Ze is tegelijkertijd tegen een verdere integratie van de Bondsrepubliek in de Europese Gemeenschap. En ze houdt ook verdere democratisering van de EG tegen, met als argument dat de EG ondemocratisch is. Het kan toch niet anders of die houding moet voor de CDU/CSU een geweldige teleurstelling zijn. Hier ligt een enorme uitdaging voor de EVP en de EUCD (uitgebreid met christen-democraten uit Oost Europa) om vanuit onderlinge solidariteit creatief na te denken over de toekomst van Europa. Daarin is de christen-democratie in het verleden ook heel sterk geweest. Dat moet zij nu ook kunnen,

10. Thomas Jansen, 'De inzet voor de beginselen van de christen-democratie', *Christen Democratische Verkenningen* (oktober 1989) 428-434.

daarbij *en passant* het conservatisme het conservatisme latend.

Geraadpleegde literatuur

Fogarty, Michael P., *Christian Democracy in Western Europe 1820-1952*, Notre Dame Indiana 1957.

Geistige Grundlagen: Tradition und Aktualität der Bemühung um eine 'Doktrin', uitg. Europese Volkspartij, Melle 1988.

Hann, K.J. (red.), *Die Christliche Demokratie in Europa*, uitg. EUCD, Rome 1979.

Idem, en Hans August Lückcr, *Christliche Demokraten bauen Europa*, Bonn 1987.

Jansen, Thomas, 'De inzet voor de beginselen van de christen-democratie', *Christen Democratische Verkenningen* (oktober 1989) 428-434.

Joustra, Arendo, Alom tegenwoordig: conservatisme bedreigt Europese Christen Democratie, *Eisvier* (18 november 1989) 32-39.

Papini, Roberto, *L'Internationale Démocrate Chrétienne 1925-1986*, Parijs 1988.

Idem, 'On a number of theoretical problems regarding the identity of christian democracy in presentday society', *Christian Political Options*, uitg. ARP, Den Haag/Utrecht.

Idem, 'Christen-Democratie of Volkspartij? Een vals dilemma', *Christen Democratische Verkenningen* (oktober 1989) 435-438.

Pronk, mr. B., 'De weerklank en het appel van de christen-democratie in Europa', *Christen Democratische Verkenningen* (juli/augustus 1986) 338-343.

Rompuy, Herman van, 'Christen-democratie en conservatisme', *Christen Democratische Verkenningen* (juli/augustus 1986) 344-347.

